

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ЯК ЛІНГВОМЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА

Оксана КУЧЕРУК,

доктор педагогічних наук, професор кафедри
дидактичної лінгвістики та літературознавства
Житомирського державного університету імені Івана Франка

УДК 371.321:801.8

У статті висвітлено лінгводидактичні питання проблеми соціокультурного розвитку особистості учня. Зокрема, окреслено умови, що впливають на ефективність соціокультурного розвитку зростаючої особистості в контексті шкільної україномовної освіти. Розглянуто особистісно орієнтований, лінгвокультурологічний, аксіологічний, текстоцентричний, герменевтичний, комунікативно-ситуативний і креативний аспекти методики реалізації соціокультурного складника змісту шкільного курсу української мови. Зосереджено увагу на методах навчання, які уможливають соціокультурний розвиток мовної особистості школяра.

Ключові слова: соціокультурний розвиток мовної особистості, соціокультурна компетентність, соціокультурна змістова лінія україномовної освіти, цінності, культурні смисли, принципи навчання, методи навчання.

В умовах предметного компетентісно орієнтованого навчання української мови, коли вчитель основну увагу приділяє формуванню предметних компетентностей, словеснику необхідно пам'ятати, що одне зі стратегічних завдань шкільної україномовної освіти – це засвоєння учнями соціокультурного досвіду, втіленого в мовній формі. На становлення зазначеного освітнього завдання значною мірою впливають соціальні чинники, а також розроблення культурологічного напрямку в сучасному мовознавстві (С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Кононенко, В. Маслова, Л. Мацько та ін.). Важливість соціокультурного розвитку зростаючої особистості задекларована у вітчизняних освітніх документах. Водночас маємо констатувати про недостатній рівень сформованості соціокультурної компетентності в багатьох учнів, що, у свою чергу, є причиною проблем їхньої комунікативної реалізації в полікультурному соціумі.

Опрацювання наукової літератури, присвяченої розв'язанню окресленої проблеми, свідчить, що деякі питання теорії і практики соціокультурного розвитку україномовної особистості розкрито в працях дидактиків-філологів (М. Васьуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, К. Климова, Т. Мельник, М. Пентиліук, Н. Остапенко, О. Потапенко, О. Семенов, Л. Скуратівський, В. Шляхова та ін.). Так, А. Нікітіна дослідила, що ключовим у роботі словесника має стати виховання поваги до мовленнєвих традицій українського народу, бажання наслідувати ці традиції, насамперед етичні й естетичні, засвоювати типові фрейми, прецедентні феномени у вигляді прецедентних імен, текстів, ситуацій та ін. [5, с. 149]. А. Ярмолюк висвітлює питання формування соціокультурної компетентності старшокласників у процесі роботи над текстом [7]. Під керівництвом О. Потапенка підготовлено низку наукових і методичних праць, присвячених лінгвокультурологічній, ноосферній парадигмі навчання української мови [6]. Однак складність лінгвометодичної проблеми соціокультурного розвитку учнів є причиною того, що дослідження її породжує нові питання. До таких проблемних питань, зокрема, належать: особливості наповнення соціокультурної змістової лінії шкільного курсу української мови з урахуванням суспільних і освітніх вимог сьогодення, сучасні методичні аспекти реалізації соціокультурної змістової лінії україномовної освіти тощо.

Мета статті – розкрити окремі соціокультурні, психолого-педагогічні й лінгвометодичні чинники, які сприяють духовно-інтелектуальному становленню мовної особистості школяра в системі україномовної освіти соціокультурного спрямування. Завдання цієї роботи: уточнити поняття "соціокультурний розвиток мовної особистості", "соціокультурна компетентність носія мови"; окреслити умови, що впливають на ефективність соціокультурного розвитку зростаючої особистості в контексті шкільного курсу української мови; розглянути сучасні аспекти соціокультурної методики навчання української мови, а також деякі питання формування україномовної особистості учня на основі інтеграції навчально-змістових підходів, що сприяє задоволенню його освітніх запитів, зокрема соціокультурних і комунікативних у взаємозв'язку.

Однією з умов ефективності шкільної україномовної освіти є відповідність її сучасному соціальному замовленню на підготовку патріотично налаштованої, активної, духовно багатой мовної особистості школяра, з розвиненим інтелектом, здатної результативно взаємодіяти з іншими членами суспільства за допомогою державної мови. Виконуючи на практиці це комплексне замовлення, учитель-словесник має наповнювати уроки української мови культурними смислами, тоді учень, відкриваючи їх зусиллями інтелекту, душі, волі, водночас набуватиме соціально-культурного досвіду. **Соціокультурний розвиток мовної особистості** учня трактуємо як керований учителем послідовний процес засвоєння юним носієм мови певної системи соціокультурних знань, норм, цінностей, у результаті чого відбуваються позитивні зміни в системі мовної особистості; удосконалення структурно-функціональних рівнів підростаючої мовної особистості (вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного тощо) під впливом різних чинників

соціокультурного спрямування. Водночас соціокультурний розвиток мовної особистості школяра можна розглядати як навчально-виховний результат, що становить ступінь соціокультурної освіченості й духовної зрілості юного носія мови. Пошук ефективних навчально-методичних моделей соціокультурного значення дає змогу стверджувати, що в соціокультурній методиці навчання української мови мають ураховуватися такі аспекти: *особистісно орієнтований, лінгвокультурологічний, аксіологічний, текстоцентричний, герменевтичний, комунікативно-ситуативний, креативний*. Модель з названими методичними аспектами візьмемо за основу в нашій розвідці, оскільки проблема соціокультурного розвитку мовної особистості учня складна й багатоаспектна.

Високий рівень соціокультурного розвитку учня залежить від сформованості в нього соціокультурної компетентності, зміст навчального предмета є одним із дієвих засобів її формування. Спираючись на праці сучасних учених (О. Горошкіна, А. Ярмолюк та ін.), **соціокультурну компетентність носія мови** розглядаємо як інтегративне особистісне утворення, складниками якого є:

- знання, пов'язані зі світовою, національною, регіональною культурою, цінностями, що визначають стосунки між людьми, між людиною і світом;
- шанобливе ставлення до культурних надбань, дбайливе ставлення до рідної мови, відповідальне ставлення до рідномовних обов'язків, поважне ставлення до інших мов;
- бажання здійснювати свою діяльність у соціальному середовищі, зокрема й мовленнєву поведінку, за законами добра й краси;
- уміння організовувати власну діяльність, зокрема й мовленнєву, з урахуванням соціальних норм поведінки, морально-етичних, естетичних та інших цінностей;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;
- здатність до життєтворчості в певному лінгвосоціумі.

Цілком слушно у структурі соціокультурної компетентності О. Горошкіна виділяє такі компоненти: лінгвокраєзнавчий, лінгвокраїнознавчий, лінгвополікультурний [3, с. 184-186]. Лінгвокраєзнавчий компонент соціокультурної компетентності учня як україномовної особистості містить соціокультурні знання про рідний край, уміння оперувати цими знаннями в мовленнєвій практиці засобами української мови; лінгвокраїнознавчий – знання про національно-культурні надбання України, здатність використовувати відповідні знання в соціальному житті; лінгвополікультурний – знання про соціокультурні особливості різних націй, народностей, з представниками яких можливе спілкування сучасного школяра, уміння оперувати цими знаннями в конкретній соціально-мовленнєвій ситуації тощо. Становлення структурних компонентів соціокультурної компетентності україномовної особистості школяра природно залежить від різних соціокультурних чинників: культурних надбань окремого регіону України, національної культури українців, субкультури представників різних соціальних груп та організацій, загальнолюдської культури, полікультурності соціуму, етнічних стереотипів, традицій, соціальних установок, засобів масової інформації, спілкування, соціальної потреби у співпраці, від глобалізації, інформатизації суспільства та ін. Урахування цих чинників під час цілеспрямованого формування соціокультурної компетентності в процесі навчання української мови є умовою подолання внутрішніх суперечностей між реальним рівнем соціокультурного розвитку україномовної особистості учня і потенційним високим рівнем соціокультурного розвитку, на який орієнтується ця зростаюча мовна особистість відповідно до власних і суспільних запитів та освітніх цілей.

Ефективність соціокультурного розвитку учнів закономірно зумовлюється їхньою позитивною мотивацією до процесу засвоєння знань, пов'язаних із суспільно прийнятою культурою, оволодіння вміннями, способами, засобами організації й раціонального здійснення навчально-пізнавальної й мовленнєво-комунікативної діяльності відповідно до соціальних норм поведінки, морально-етичних, естетичних та інших цінностей, набуття досвіду ціннісного ставлення до світу. Учителю має не лише на початку уроку викликати навчально-пізнавальну мотивацію, а й підтримувати її впродовж уроку, тобто забезпечувати мотиваційну готовність до навчальної діяльності в соціокультурному освітньому середовищі на всіх етапах уроку. Ця проблема має психолого-педагогічний характер. Один із шляхів розв'язання окресленої проблеми – збагачення й урізноманітнення навчальної діяльності школярів за допомогою традиційних й інноваційних методів і засобів, які можуть стати реальним мотиваційним чинником, якщо будуть відповідати особистісним інтересам, потребам, індивідуально-віковим особливостям учнів, не суперечитимуть їхнім персональним навчально-пізнавальним стилям тощо. З позицій соціокультурного розвитку зростаючої україномовної особистості навчально-виховна система має стимулювати й забезпечувати потреби учнів у соціокультурній мовній освіті, необхідній для творчої життєдіяльності в українському соціальному просторі. За таких освітніх умов відбуватиметься інтегрування соціального й навчально-пізнавального мотивів особистості. Усвідомлення учнями соціокультурного значення навчального мовного матеріалу для ефективної самореалізації в суспільстві – важливий мотиваційний стимул до предмета вивчення й процесу навчальної діяльності, зокрема пізнавальної й мовленнєвої.

Результативність соціокультурного розвитку мовної особистості учня залежить від низки педагогічних ідей, які уможливають цей розвиток на різних рівнях його організації. Провідними серед них є такі положення: реалізація особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі; застосування інтегрованого й системно-синергетичного підходів до створення соціокультурного освітнього середовища як широкої, нелінійної й відкритої системи; використання дидактичного матеріалу, якому властива глибока соціокультурна сутність; увага до аксіологічних виявів соціокультурного освітнього змісту; принцип єдності навчання, розвитку й виховання особистості; принцип природовідповідності; принцип опори на духовність учня; принцип національно-культурної самоідентифікації;

створення позитивного культурно-освітнього середовища для дидактичного спілкування; стимулювання навчальної співпраці. Ці положення орієнтують на забезпечення єдності організації, співорганізації й самоорганізації системи соціокультурної підготовки особистості. Ефективність духовно-інтелектуального становлення україномовної особистості школяра закономірно визначається лінгвометодичними чинниками, зокрема, важливо виділити такі:

- 1) здійснення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків у процесі реалізації соціокультурної змістової лінії україномовної освіти;
- 2) урахування ідеї духовно-синергетичної сутності рідної мови (за Ф. Бацевичем) [1];
- 3) забезпечення сукупної реалізації мовно-системного, мовленнєво-комунікативного та соціокультурного напрямів мовної освіти на основі єдності понять "істина, добро, краса";
- 4) посилення соціокультурного спрямування шкільного курсу української мови шляхом залучення кресназвич матеріалів у навчально-виховний процес;
- 5) застосування вчителем творчого підходу до проектування уроку української мови з використанням методів, технологій навчання, які активізують діалог у соціокультурному навчально-виховному середовищі.

Методика організації процесу соціокультурного розвитку зростаючої мовної особистості залежить від дотримання таких специфічних *принципів*: народності навчального змісту мовної освіти; культуровідповідності навчання мови; поліфункціональності мовної освіти; текстоцентризму; ситуативності; діалогічності навчання мови; рольової організації змісту і процесу формування мовної особистості; риторизації педагогічного дискурсу з урахуванням національних традицій красномовства, лінгвокультурологічного принципу, комунікативно-ситуативного принципу, принципу інтеграції комунікативного й соціокультурного підходів у навчанні мови. Ці принципи орієнтують на духовно-інтелектуальний розвиток мовної особистості учня шляхом поєднання мовно-мовленнєвої підготовки з вивченням регіональної, національної, загальнолюдської культури. Здійснення соціокультурного розвитку мовної особистості школяра передбачає розв'язання низки завдань: поетапне розширення соціокультурних і лінгвокультурологічних знань учнів; реалізація соціокультурного підходу до навчання української мови у зв'язку з іншими підходами (особистісно орієнтованим, системно-структурним, комунікативно-ситуативним тощо); застосування варіативних методик навчання української мови соціокультурного спрямування на основі інтеграції в змісті, у формах, методах, засобах навчання, з використанням дидактичних текстів різної соціокультурної тематики, сучасних засобів ІКТ. Як було зазначено, проблема соціокультурного розвитку мовної особистості учня є багатоаспектною, тому її дослідження має здійснюватися в різних аспектах, співвідносних з актуальними підходами до побудови й реалізації лінгвометодичної системи соціокультурного спрямування. Цілісність погляду на розв'язання зазначеної проблеми вбачаємо в єдності аспектів, особливості яких окреслимо далі.

Особистісно орієнтований аспект шкільної соціокультурної лінгвометодики пов'язаний з виконанням завдання формування духовно багатой і інтелектуально розвиненої мовної особистості учня шляхом залучення його в систему соціокультурних відносин. Процес формування культурного, сповненого патріотизму носія мови, здатного здійснювати ефективне мовленнєве спілкування засобами української мови, має бути систематичним і послідовним: від розвитку соціокультурної свідомості зростаючої мовної особистості до поведінки, зокрема й мовленнєвої, співвідносної з моральними нормами, духовно-естетичними критеріями. Належний соціокультурний розвиток мовної особистості веде до подолання екзистенційної кризи й характеризується етичними й естетичними думками, намірами, оцінками, насиченими духовними смислами естетичними висловлюваннями. У доборі змісту навчання й розробленні навчальних технологій, що дають змогу підвищити культурно-соціальну зрілість особистості, важливо враховувати індивідуальні інтереси, потреби, цінності, ставлення, навчально-пізнавальні стилі учнів. Формування соціокультурного "я" мовної особистості учня залежить від дидактичного матеріалу різної соціокультурної тематики, дидактичний мовний матеріал (від номінативної лексичної одиниці до тексту), що несе соціокультурну інформацію, з погляду навчально-виховних цілей бажано групувати за тематичним і функціональним принципами, тобто за соціокультурною тематикою і сферами функціонування. Зміст навчання матиме цінність для юної особистості, якщо його наповнення певною мірою ініціюватиметься самими учнями (наприклад, учні самі готують соціокультурні завдання, вибирають проблемні соціокультурні ситуації для представлення й обговорення з однокласниками, самостійно аналізують шляхи розв'язання таких ситуацій та ін.).

Лінгвокультурологічний аспект соціокультурної методики навчання української мови ґрунтується на ідеї взаємозв'язку мови і культури й передбачає опанування мови як національно-культурного феномену за допомогою методів навчання, які мають пізнавальне і практичне значення. Вияв національної специфіки української мови та мовленнєвих продуктів, усвідомлення мови як духовно-культурної скарбниці народу формує українознавчий світогляд. У контексті реалізації цього методичного аспекту шкільної україномовної освіти важливою є робота учнів з дидактичними матеріалами (прислів'ями, приказками, крилатими висловами, прецедентними іменами, текстами, ситуаціями), у яких виражається самобутність української культури, акумулюються регіональні, національні особливості культури та загальнолюдські цінності. Особливу роль відіграє метод концептуального аналізу, який передбачає компонентне дослідження значення слова, ужитого на позначення концепту в художньому тексті, розгляд предметно-поняттєвих і емоційно-експресивних компонентів у семантичній структурі такого слова, аналіз сполучуваності слова-назви концепту, аналіз місця певного концепту відносно інших концептів української культури (*воля, козацтво, калина, верба, хата, рушник, мова* та ін.) тощо. З погляду соціокультурної ролі мовної освіти важливо, щоб учні на уроках мови у внутрішній структурі концепту розрізняли суттєві поняттєві ознаки об'єкта і той смисл, за яким приховується духовно-

культурне начало. Метод концептуального аналізу слова може інтегруватися в метод лінгвокультурологічного дослідження тексту. Інтегрування дидактичних методів у межах навчальних технологій відповідно до навчально-виховних цілей дає змогу інтегративно впливати на вдосконалення структурно-функціональних рівнів мовної особистості.

У методиці україномовної освіти, спрямованій на соціокультурний розвиток зростаючої мовної особистості, важливе значення мають елементи, що виражають ціннісну орієнтацію вчителя й учнів, якої вони дотримуються під час вибору навчально-пізнавального стилю, стилю спілкування, мови спілкування. Тривожить той факт, що, як зазначає Л. Мацько, "в українському педагогічному дискурсі досі залишається лінгводидактичною проблемою аксіологічний аспект формування мовної особистості, який розкриває її ціннісно-оцінні орієнтації у виборі мови спілкування, часто, на жаль, не на користь української мови" [4, с. 27]. На вибір мови спілкування, етикетних формул, окремих мовних засобів для вираження думок і почуттів, манери комунікативної поведінки великою мірою впливають мовні смаки, формування яких починається з дошкільного віку шляхом соціалізації дитини під впливом певного лінгвокультурного середовища й продовжується в шкільні роки. Завдання вчителя української мови – створити в процесі навчання достатні умови для формування сповненого патріотизму носія української мови, його мовних смаків, рідномовних обов'язків, культурних цінностей. *Аксіологічний аспект* соціокультурної лінгвометодики пов'язаний з ідеєю навчання мови крізь призму духовних і матеріальних цінностей загальнолюдської, національної, етнічної культури, що передбачає усвідомлення їх властивостей, створення в чуттєво-когнітивній сфері учнів ціннісних уявлень про факти дійсності й перетворення відповідних уявлень у ціннісні смисложиттєві орієнтири. Освоєння учнями культури в процесі навчально-мовленнєвої діяльності, з одного боку, ґрунтується на певних цінностях як життєвих орієнтирах, а з іншого – є умовою розширення персонального культурного досвіду, оволодіння цінностями: *загальнолюдськими* (людина, життя, любов, добро, краса, культура, правда, мир та ін.), *національними* (національність, національна мова, національна культура, "панестетизм" української нації, національні традиції, пісні, танці, рушники та ін.), *громадянськими* (Україна, багатонаціональний український народ, державна мова, рідна мова, рід, патріотизм та ін.), *регіональними* (територія певного регіону держави, ландшафт регіону, любов до свого регіону, регіональні традиції, видатні творчі особистості в регіоні та ін.), *сімейними* (сім'я, батько, мати, сестра, брат, родинні традиції та ін.), *особистісними* (здоров'я, доброзичливість, комунікабельність, вихованість, освіта, працелюбство, життєтворчість, благодійництво, допитливість, ініціативність, лідерство, особистий вибір, особиста відповідальність та ін.). Наведені цінності допомагають подолати ціннісну невизначеність особистості, є основою соціокультурного розвитку школяра. Усвідомлення їх учнями має підвищити рівень соціокультурної компетентності, визначити позитивні поведінкові моделі індивідуальної життєтворчості, тобто творчого здійснення власного життя. Процес свідомого опанування комплексу цінностей активізується завдяки інтегруванню аксіологічного підходу в соціокультурний підхід до мовної освіти. Засвоєння духовно-культурних цінностей у процесі шкільної україномовної освіти збагачує інтелектуально-чуттєву сферу особистості учня та його соціально-комунікативний досвід, у результаті чого система сформованих світоглядно-ціннісних орієнтирів стає мотиваційною основою до моральних учинків, до діяльності, зокрема й мовленнєвої поведінки, за законами добра, краси.

Соціокультурне спрямування шкільної україномовної освіти потребує продуманої системи роботи з опанування учнями культури українського народу (звичаїв, традицій, видів діяльності, ідеалів та ін.) на текстовій основі. Дидактичні тексти – це засоби навчання, що несуть культуру, а отже, є умовою збагачення ментального досвіду – його поняттєвого, метакогнітивного, емоційно-оцінного складників. Застосування текстоцентричного підходу до мовної освіти уможливило становлення й підтримання позитивної мотивації навчання. Як лінгвометодичний аспект *текстоцентризм* ґрунтується на ідеї "методику підказує текст". Відповідно до цієї ідеї можна виділити типи дидактичних текстів, особливо значущих для формування мовної особистості учня, для розвитку особливостей його мовомислення, що проявляються в загальній і мовленнєвій культурі, поведінці, а саме: *текст-читання*, призначений для вироблення навичок читання; *текст-аудіювання* – для вироблення навичок аудіювання; *текст-спостереження* – для спостереження над мовою; *текст-казка* (*текст-вірш*) *лінгвістичної тематики*, що є образно-метафоричним обіграванням мовнотематичної інформації, – для навчально-пізнавальної роботи з відповідною інформацією; *текст-ключові слова*, призначений для засвоєння ключових слів теми, термінів, установлення родовидових зв'язків між ними; *текст-визначення мовних понять* (*текст-правовисні правила*), що подає готові дефініції, правила або стимулює до формулювання їх на основі спостережень учнів над мовними фактами; *текст-проблема*, що створює навчально-пошукову ситуацію, зокрема передбачається редагування, пошук орфограм, пунктограм у результаті виконання завдань з пропусками літер, розділових знаків; *текст-прпис* (інструкція, алгоритм) – чіткий опис послідовних дій, які має виконати учень у процесі навчальної діяльності; *текст-ситуація* (*комунікативна*), що наводить ситуацію спілкування або/і передбачає виконання комунікативного завдання; *текст-самореалізація* (*творча*), у якому пропонується творче завдання скласти текст або подається текст, який становить учнівський мовленнєвий продукт; *текст-рефлексія*, що спонукає до самоаналізу навчальної діяльності і її результатів або є виявом учнівської рефлексії; *текст-контроль* для виконання контрольних завдань у вигляді тестів, диктантів тощо. Загалом доцільно дібраний або створений дидактичний текст для формування соціокультурної компетентності мовної особистості учня можна розглядати як засіб розвитку двошівкового інтегративного мислення, складниками якого є логічність, метафоричність, інтуїтивність, дивергентність, творчість.

З процесом розуміння й тлумачення учнями дидактичних текстів як культурних феноменів пов'язаний *герменевтичний аспект* соціокультурної лінгвометодики. Під час інтерпретаційної навчальної діяльності різні комбінації смислів дидактичного тексту зумовлюють створення нового смислу в думках і емоційній

сфері зростаючої особистості. Соціокультурний досвід мовної особистості учня, набутий у роботі над дидактичними текстами, які несуть у собі духовно-моральні смисли, – це результат сприйняття, відшукування, розуміння закладених у текстах смислів й перетворення їх у власне буття. Завдяки такій роботі учні пізнають картину світу крізь культурний вимір, ототожнюють себе з "іншим", продукують духовно-естетичні висловлювання, обмінюються думками – відбувається розуміння "іншого" в процесі інтерсуб'єктної мовленнєвої взаємодії, а герменевтичний аспект лінгвометодики пов'язується з риторичним.

У площині *комунікативно-ситуативного аспекту* соціокультурної лінгвометодики становить інтерес уходження учнів у культуру, прийняту в українському суспільстві, за допомогою соціокультурних комунікативних ситуацій. В організації відповідної навчальної роботи важливо врахувати, що культурні мовленнєві моделі є дидактичним матеріалом для аналітико-інтерпретаційної діяльності й зразками для наслідування в практиці живого спілкування. Домінантним у реалізації комунікативно-ситуативного підходу до формування духовно багатой мовної особистості є виконання комунікативних завдань аналітичного й продуктивного характеру на основі різних соціокультурних ситуацій – зокрема, завдання на імітаційне моделювання соціокультурних комунікативних ситуацій, вилучення зайвого з реплік готового діалогу, написання привітань, розв'язання комунікативної ситуації непорозуміння тощо. Опанування учнями мовно-мовленнєвих норм і зразків мовлення в контексті реалізації соціокультурної змістової лінії україномовної освіти веде до збагачення внутрішнього світу й культури мовомислення, до оволодіння такими моделями комунікативної поведінки, які сприятимуть виконанню різних комунікативних ролей в українському соціумі. Соціокультурний компонент мовної освіти закономірно має діалоговий потенціал. Інтегрування соціокультурного й діалогового підходів на практиці уможливило формування соціокультурної й мовленнєвої комунікативної компетентностей у взаємозв'язку. За В. Біблером, ідея діалогу – це ідея культури; спілкування в культурі – це завжди спілкування між різними культурами, навіть якщо обоє співрозмовників живуть в одній і тій культурі; внутрішній мікродіалог є необхідним складником діалогічного задуму культури; діалог лише тоді діалог (у смислі культури діалогу і діалогу культур), коли він може здійснюватися як нескінченне розгортання й формування все нових смислів кожного, хто вступає в діалог [2, с. 231–299]. Соціокультурна роль діалогізації україномовної освіти визначає напрям педагогічної діяльності на культурне взаємозбагачення суб'єктів навчання шляхом використання міжособистісного діалогу, що сприяє, з одного боку, саморозкриттю особистості учня засобами української мови, а з іншого, – його соціалізації з урахуванням норм і правил культурної поведінки. Як комплексний, інтегрований, метод навчання "діалог культур" уможливує комунікативне, духовно-естетичне спрямування процесу формування мовної особистості, інтеграцію учнів у полікультурний простір на основі інтерсуб'єктності, допомагає виробляти в них національну, культурну самоідентифікацію, особистісно й суспільно значущу життєву стратегію. Виховання зростаючої мовної особистості як людини культури за допомогою цього методу формує здатність до культурної взаємодії в соціумі, збагачує соціально-комунікативний досвід. Навчально-виховні цілі україномовної освіти потребують варіативних моделей застосування цього методу на базі сучасної і минулої культури українців, культури різних регіонів нашої держави, етносів, які становлять народ України. Структура методу "діалог культур" може складатися з інформаційно-пошукових, інтерпретаційних, аналітичних, текстотворчих, інтерактивних, рефлексійних дій під час навчальної роботи з проблемними соціокультурними ситуаціями. Участь учнів у навчально-культурному діалозі в умовах розвивального полікультурного середовища дає змогу формувати духовно-культурну єдність суб'єктів навчання.

З позицій *креативного аспекту* реалізації соціокультурних цілей шкільної україномовної освіти необхідною є опора на креативність учня, тобто його творчий потенціал, здібності до творчої діяльності. Творчість людини як діяльність, спрямована на створення нового, є рушійною силою продукування культурних цінностей, процесу виникнення культурних надбань. Важливу роль в активізації творчих резервів зростаючої мовної особистості й у розкритті її лінгвокреативного потенціалу відіграють такі методи навчання, як творча інтерпретація художнього тексту, метод проектів (творчих), метод синектики, метод "сенкан" та ін. Завдяки цим методам можна забезпечити колективно розподілену мовно-творчу діяльність школярів і самостійну роботу над створенням мовленнєвих продуктів на певну соціокультурну тематику засобами української мови. Творча діяльність на уроках мови становить сукупність синергетичних дій щодо виконання навчально-предметних завдань творчого характеру, зокрема на складання лінгвістичних мініатюр, на підготовку соціокультурної статті з кількох відомих сюжетів, на складання казки за сюжетним малюнком, на складання продовження тексту, на творче переказування тощо.

Наведені аспекти соціокультурної лінгвометодики за змістом і методами навчання тісно взаємопов'язані, що зумовлюється інтегративною сутністю соціокультурної змістової лінії мовної освіти, завдяки чому ця змістова лінія взаємно поєднує інші – мовну, мовленнєву, діяльну. У практиці шкільного навчання української мови розглянуті методичні аспекти взаємодоповнюються і взаємозбагачуються. З огляду на зазначене, опанування учнями української мови як соціокультурного феномена в процесі навчання може мати багато варіацій. Методична варіативність значною мірою забезпечується різними методами навчання, особливу роль серед них мають методи, що ґрунтуються на діалозі, – це бесіда, діалогічний аналіз конкретної ситуації, метод "масетки", "розумовий штурм", навчально-тематична дискусія, рольова гра та ін. Ці методи відповідають природній діалогічній суті людської особистості, яка живе в суспільстві, формується й розвивається у сфері соціальних відносин. Загалом діалогічні методи навчання, спрямовані на соціокультурний розвиток учнів як мовних особистостей, активізують у їхньому мовленні лексику на позначення соціокультурних понять, людські цінності, розвивають здатність створювати й розуміти висловлювання в єдності їх мовного вираження й позамовного

смыслу, сприяють опануванню культури ведення діалогу, виробленню індивідуального стилю мовленнєвої поведінки, посилюють виховний потенціал уроків мови й формують соціокультурну компетентність.

Підсумовуючи, зазначимо, що реалізація ідеї навчання української мови як чинника соціокультурного розвитку школярів уможливорює духовно-інтелектуальне становлення зростаючої мовної особистості. Умовою ефективного формування культурного носія української мови є така навчально-методична модель, яка ґрунтується на особистісно орієнтованому, лінгвокультурологічному, аксіологічному, текстоцентричному, герменевтичному, комунікативно-ситуативному й креативному підходах до розроблення й упровадження методики реалізації соціокультурної змістової лінії україномовної освіти. Навчально-виховна система, побудована відповідно до цієї моделі, дає змогу трансформувати соціокультурні знання і вміння в особистісні морально-етичні переконання, ціннісні смисложиттєві орієнтири, духовно-естетичні ставлення, практичний соціокультурний і комунікативний досвід учня. Для реалізації соціокультурних цілей шкільної україномовної освіти необхідні такі методи, які б дали змогу вивчати українську мову не просто як структуровану систему, а пізнавати її крізь призму людського культурного виміру. Це зумовлює пошук методів навчання, яким властива інтегративна природа. У нових освітніх реаліях особливо запитаними стають діалогічні методи навчання, вони, поза іншим, допомагають розвивати соціокультурну компетентність. Водночас вважаємо перспективними дослідження зв'язку соціокультурного й мовленнєвого розвитку учнів, студіювання особливостей лінгвометодичної підготовки майбутніх учителів до забезпечення соціокультурного розвитку юної мовної особистості.

В статье освещаются лингводидактические вопросы проблемы социокультурного развития личности ученика. В частности, определены условия, которые влияют на эффективность социокультурного развития подрастающей личности в контексте школьного украиноязычного образования. Рассмотрены личностно ориентированный, лингвокультурологический, аксиологический, текстоцентрический, герменевтический, коммуникативно-ситуативный и креативный аспекты методики реализации социокультурной составляющей содержания школьного курса украинского языка. Сосредоточено внимание на методах обучения, которые дают возможность осуществлять социокультурное развитие подрастающей языковой личности.

Ключевые слова: *социокультурное развитие языковой личности, социокультурная компетентность, социокультурная содержательная линия украиноязычного образования, ценности, культурные смыслы, принципы обучения, методы обучения.*

The article deals with the linguodidactic question of pupil's individual socio-cultural development problem. In particular, it was outlined the conditions that influence the effectiveness of socio-cultural development of the young individual in the context of Ukrainian school education. We have considered personality oriented, Linguo-cultural, axiological, text-centred, hermeneutic, communicative and situational and creative methodical aspects of realisation sociocultural component school course content Ukrainian language. Attention was given to teaching methods that enable social and cultural development of the growing linguistic identity.

Keywords: *social and cultural development of linguistic identity, sociocultural competence, sociocultural substantial lines of Ukrainian language education, values, cultural meanings, principles of teaching, methods of teaching.*

Література

1. Бацевич Флорій. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 192 с.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
3. Горошкіна О. Підручник як засіб формування соціокультурної компетенції учнів / О. Горошкіна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 22. – Ч II. – С. 183–189.
4. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посібник] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
5. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : [монографія] / А. В. Нікітіна. – К. : Ленвіт, 2013. – 338 с.
6. Потапенко О. Лінгвокультурологічна, ноосферна парадигма навчання мови у ВНЗ / О. Потапенко // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 6. – С. 57–60.

Ярмолюк А. Формування соціокультурної компетенції старшокласників у процесі роботи над текстом / А. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 7–8. – С. 33–37.